

11 Kształtowanie się demokracji szlacheckiej

WYMAGANIA WYNIKAJĄCE Z PODSTAWY PROGRAMOWEJ

XVIII. Państwo polsko-litewskie w czasach ostatnich Jagiellonów.

Uczeń:

2) wyjaśnia funkcjonowanie najważniejszych instytucji życia politycznego w XVI-wiecznej Polsce i ocenia funkcjonowanie demokracji szlacheckiej;

3) omawia polską specyfikę w zakresie rozwiązań ustrojowych.

Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

2) charakteryzuje ruch egzekucyjny szlachty (wskazując przedstawicieli) i ocenia jego znaczenie dla rozwoju parlamentaryzmu w państwie polsko-litewskim;

3) charakteryzuje stosunki wewnętrzne w Koronie i na Litwie, uwzględniając rozwarstwienie stanu szlacheckiego.

CZAS ZAJĘĆ

2 godziny lekcyjne

CELE LEKCJI

Uczeń:

ZNA

- daty: 1454, 1468, 1496, 1505, 1537, 1562/1563
- postacie: Kazimierza Jagiellończyka, Aleksandra Jagiellończyka, Mikołaja Sienickiego, Rafała Leszczyńskiego

ROZUMIE

- pojęcia: przywileje szlacheckie, przywilej cerekwicko-nieszawski, statuty piotrkowskie, prawo ziemskie, magnateria (możnowładztwo), średnia szlachta, drobna szlachta (zagrodowa), gołota, sejmik ziemski, konstytucja *Nihil novi*, demokracja szlachecka, sejm walny (koronny), senat, izba poselska, ruch egzekucyjny, rokosz, wojna kokosza, sejmy egzekucyjne, wojsko kwarciane
- wpływ przywilejów na pozycję polityczną szlachty

POTRAFI

- opisać proces kształtowania się demokracji szlacheckiej
- scharakteryzować rozwarstwienie stanu szlacheckiego w Polsce
- wyjaśnić wpływ konstytucji *Nihil novi* na kształtowanie się demokracji szlacheckiej
- określić rolę sejmików ziemskich w życiu politycznym państwa polsko-litewskiego w XVI w.
- omówić strukturę sejmu walnego

- scharakteryzować kompetencje poszczególnych organów sejmu walnego
- wymienić najważniejsze postulaty ruchu egzekucyjnego
- wyjaśnić główne przyczyny konfliktu między ostatnimi Jagiellonami a ruchem egzekucyjnym
- wymienić najważniejszych przedstawicieli ruchu egzekucyjnego
- określić cele, które udało się zrealizować ruchowi egzekucyjnemu

Materiał realizowany na pierwszej godzinie lekcyjnej

I. WPROWADZENIE

Prosimy uczniów, aby zapisali na małych karteczkach skojarzenia, jakie przychodzą im na myśl, gdy słyszą określenie *demokracja szlachecka*. Następnie uczniowie przyklejają karteczki na tablicy, po czym wspólnie omawiamy wybrane skojarzenia. Uczniowie uzasadniają swoje propozycje.

Zapowiadamy, że na dzisiejszej lekcji omówimy szczegółowo proces kształtowania się demokracji szlacheckiej w państwie polsko-litewskim oraz dokonamy jej oceny.

II. ROZWIINIĘCIE

Zadajemy uczniom pytanie:

- › Czy pamiętacie, czym były przywileje szlacheckie?
- › Który z przywilejów był pierwszy i w jakich okolicznościach został wydany?
- › Jakie dalekosiężne skutki mogło mieć, waszym zdaniem, nadawanie przez monarchów przywilejów szlachcie?

Zwracamy uwagę na fakt, że od XV stulecia królowie coraz częściej decydują się na wydawanie przywilejów stanowi szlacheckiemu, zarówno politycznych, jak i gospodarczych. Rozdajemy uczniom karty pracy. ▶ Prosimy o przeczytanie w podręczniku podrozdziału *Przywileje szlacheckie* (s. 110) i wykonanie zadań 1 i 2 w karcie pracy. Po zakończeniu prac wspólnie z uczniami sprawdzamy poprawność odpowiedzi.

Zadajemy pytanie:

- › Co – waszym zdaniem – oznacza przysłowie „szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie”?

Wyjaśniamy, że każdy szlachcic miał te same prawa polityczne, jednakże stan szlachecki był zróżnicowany pod względem majątkowym.

Dzielimy klasę na cztery grupy i rozdajemy im instrukcje. ▶

Grupa I

Przeczytajcie uważnie podrozdział *Rozwarstwienie stanu szlacheckiego* w podręczniku (s. 111) oraz fragment opracowania historycznego *Boże igrzysko* Normana Daviesa, a następnie w zadaniu 3 w karcie pracy wpiszcie na schemacie informacje dotyczące możliwości władztwa (magnaterii).

Grupa II

Przeczytajcie uważnie podrozdział *Rozwarstwienie stanu szlacheckiego* w podręczniku (s. 111) oraz fragment opracowania historycznego *Boże igrzysko* Normana Daviesa, a następnie w zadaniu 3 w karcie pracy wpiszcie na schemacie informacje dotyczące średniej szlachty.

Grupa III

Przeczytajcie uważnie podrozdział *Rozwarstwienie stanu szlacheckiego* w podręczniku (s. 111) oraz fragment opracowania historycznego *Boże igrzysko* Normana Daviesa, a następnie w zadaniu 3 w karcie pracy wpiszcie na schemacie informacje dotyczące drobnej szlachty (zagrodowej).

Grupa IV

Przeczytajcie uważnie podrozdział *Rozwarstwienie stanu szlacheckiego* w podręczniku (s. 111) oraz fragment opracowania historycznego *Boże igrzysko* Normana Daviesa, a następnie w zadaniu 3 w karcie pracy wpiszcie na schemacie informacje dotyczące gołoty.

Posiłkując się tekstem podrozdziału *Sejm walny i konstytucja Nihil novi* (s. 112), omawiamy proces kształtowania się sejmu walnego. Można też dodać, że obecnie coraz częściej historycy uznają rok 1468 jako czas pierwszego posiedzenia sejmu walnego, dotychczas przyjmowano bowiem, iż doszło do tego nieco później, czyli w 1493 r. Mówimy o początkowych kompetencjach tego organu. Zaznaczamy, że się one zmieniły wraz z uchwaleniem konstytucji *Nihil novi* w 1505 r. Prosimy uczniów o przeczytanie opisu ilustracji (m1, s. 110) oraz tekstu źródłowego w podręczniku (m3, s.112) i wykonanie polecenia 1 (s. 113).

Możemy zadać pytania:

- › Jak myślicie, czyją pozycję wzmacniała konstytucja *Nihil novi*?
- › Czy – waszym zdaniem – było to dobre czy złe rozwiązanie?

Mówimy, że jednym z elementów charakterystycznych dla systemu politycznego w państwie polsko-litewskim było współdzielenie władzy przez króla z przedstawicielami stanu szlacheckiego. Przejawiało się to m.in. w funkcjonowaniu sejmu walnego czy sejmików ziemskich. Można w tej części lekcji wprowadzić termin *monarchia mieszana*. Prosimy o wykonanie zadania 4 w karcie pracy na podstawie fragmentu podrozdziału *Sejm walny i konstytucja Nihil novi* (s. 113), tekstu źródłowego (m4, s.113) oraz infografiki *Sejm walny* (s. 114). Wyjaśniamy przy tym zasadę jednomyślności stanów sejmujących, zwracamy uwagę na plusy i minusy tego rozwiązania.

Następnie zapisujemy na tablicy hasło *demokracja szlachecka*. Uczniowie dopisują jej charakterystyczne elementy w oparciu o dotychczas zdobytą wiedzę. Wspólnie uzupełniamy ewentualne braki.

III. PODSUMOWANIE

Inicjujemy w klasie dyskusję *Czy demokracja szlachecka była dobrym rozwiązaniem dla państwa polsko-litewskiego?*, a na tablicy rysujemy tabelę z dwoma kolumnami: TAK i NIE. Uczniowie zapisują w nich swoje argumenty.

METODY KONTROLI

Uczniowie udzielają ustnie odpowiedzi do poleceń podsumowujących 1 i 2 z podręcznika (s. 119).

I. WPROWADZENIE

Prosimy uczniów, aby przypomnieli na forum klasy elementy składowe demokracji szlacheckiej. Odpowiedzi mogą zapisać na tablicy.

Zwracamy uwagę na fakt, że proces formowania demokracji szlacheckiej nie zakończył się wraz z powstaniem sejmu walnego. Prosimy uczniów o zapisanie tematu lekcji: *Ruch egzekucyjny na ziemiach polskich*. Podajemy główny cel lekcji: *Dowiem się, jakie znaczenie w utrwaleniu systemu demokracji szlacheckiej odegrał ruch egzekucyjny*.

II. ROZWINIĘCIE

Zwracamy uwagę na rozwinięcie się ruchu egzekucyjnego w państwie polsko-litewskim. Odtwarzamy film *Ruch egzekucyjny w walce o reformę państwa w XVI wieku* ▶ (minuty od 3:43 do 8:18) i prosimy o wykonanie zadania 5 w karcie pracy.

Dodajemy, że często między przedstawicielami stanu szlacheckiego a monarchą dochodziło do konfliktów. Dzielimy klasę na trzy grupy, rozdajemy instrukcje ▶ i prosimy o przeczytanie odpowiednich fragmentów podrzdziału *Ruch egzekucyjny w czasach ostatnich Jagiellonów* (s. 116–117).

Grupa I

Na podstawie informacji zawartych w dwóch pierwszych akapitach podrzdziału *Ruch egzekucyjny w czasach ostatnich Jagiellonów* (s. 116) wyjaśnijcie, czym była wojna kokosza i dlaczego szlachta uważała, że król złamał prawo.

Grupa II

Na podstawie informacji zawartych w trzecim i czwartym akapicie podrzdziału *Ruch egzekucyjny w czasach ostatnich Jagiellonów* (s. 116) wyjaśnijcie, dlaczego powstał spór między Zygmuntem Augustem a przedstawicielami ruchu egzekucyjnego oraz kiedy doszło do załagodzenia tego konfliktu.

Grupa III

Na podstawie informacji zawartych we fragmencie podrzdziału *Ruch egzekucyjny w czasach ostatnich Jagiellonów* (s. 117) podajcie, jakie reformy zostały wprowadzone w państwie w wyniku sejmów egzekucyjnych.

Po wykonaniu zadania zespoły prezentują swoje odpowiedzi na forum klasy. Na koniec tej części lekcji warto zwrócić uwagę na postulaty ruchu egzekucyjnego, które udało się w państwie polsko-litewskim w rzeczywistości zrealizować.

III. PODSUMOWANIE

Rozdajemy w klasie schematy drzewa decyzyjnego ▶ i prosimy o ich uzupełnienie. Uczniowie mają dokonać przy pomocy drzewa decyzyjnego oceny działań ruchu egzekucyjnego i ostatnich Jagiellonów. Sytuacja wymagająca podjęcia decyzji brzmi: *Czy władca powinien się zgodzić na realizację wszystkich postulatów ruchu egzekucyjnego?*

METODY KONTROLI

Uczniowie czytają tekst *O rosnącej roli średniej szlachty w życiu politycznym i gospodarczym w XVI w.* – analiza Jerzego Topolskiego w podręczniku (r1, s. 118), a następnie wykonują polecenia 1 i 2.

PRACA DOMOWA

Napisz krótki esej historyczny, w którym omówisz system polityczny państwa polsko-litewskiego. Pamiętaj, aby uwzględnić w nim zarówno pozytywne, jak i negatywne cechy systemu. Tekst powinien zawierać maksymalnie 250 słów.